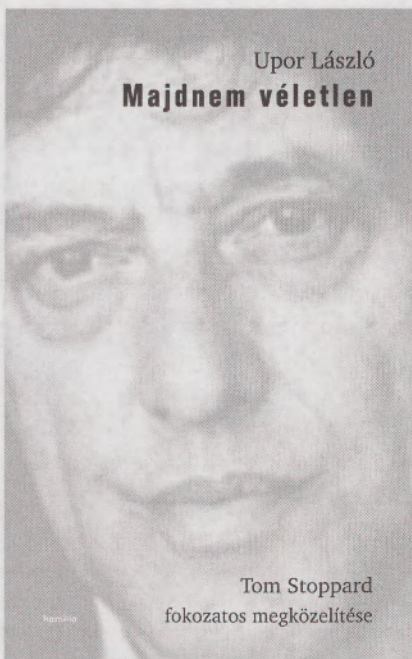

Sz. Deme László

Stoppard

UPOR LÁSZLÓ:

MAJDNEM VÉLETLEN

Azt eddig is lehetett tudni, hogy Tom Stoppard eredetileg Tomásként, a cipőgyári Strässler doktor fiaként látta meg a napvilágot Csehországban, és azt is gyanítottuk, hogy Oscar Wilde virgonc szelleme valahol nagyon rokon Stoppardéval. De az, hogy napjaink egyik legismertebb brit drámaírója szoros barátságot ápol Mick Jaggerrel, sőt tőle származik az egyik Rolling Stones-turné címe is, vagy hogy a triangulum azért kap évtizedekkel később dramaturgiai funkciót egyik darabjában, mert ez volt a gyermekkori hangszere, már mind-mind ingyenc meglepetés. S bár ezek az információk az életmű befogadási horizontját csekély mértékben bővítik, adott esetben mégsem elhanyagolhatók.

Upor László Stoppardról szóló monográfiája nem hagyja figyelmen kívül a részleteket, és összefüggéseiben dolgozza fel a teatralitás szószonglőrének életét és művészetét. Ha szükséges, az életrajzi adatokhoz kanyarodik vissza, például az indiai gyermekkorhoz az *Indian Ink*

kapcsán; máskor jegyzetben összefoglalt Fermat-sejtést biggyeszt az *Arkádia* elemzése mellé; de nem mulaszt el interjúkból, sőt Stoppard *bon mot*-ival kapcsolatos társasági legendákból sem meríteni. Tónusokban és árnyalatokban bővelkedő portrét rajzol, melyet a sok tény felsorolása ellenére sem piszkol a szikár statisztika; a rendszerező szenvedély és az élményeit mesélő társasági ember arányosan megfér az ismertetésben. Mondjuk, 49–51 százalékban – Stoppard saját bevalása szerint maga is ebben a leosztásban egyesíti írásában a szigorú, felelősségteljes művészt a léha lektűrök és céda hatások rajongójával. A *Salto Mortale* kapcsán például filozófiai szakkönyveken rágta át magát, majd elismert szaktekintélyekkel keveredett szakmai diskurzusba, melynek során többen úgy nyilatkoztak, hogy „ez az első *komédia*, amely Isten létét bizonyítja”. Stoppard ugyanis a mélységes morális-etikai problémát is szellemezen, humorérzékkel tálalta. Ahogy máskor is; Upor szerint „nevetőizminkat sosem hagyja hosszasan lankadni, s hogy humora hányféle módon és szinten működik, milyen eszközökkel csikarja ki a nevetést, illetve a kaján, az együtt érző, az elismerő – vagy épp szégyenlősen *beismerő* – mosolyt, az külön tanulmányt érdemelne”. S mivel egy Stoppard-dráma anyaga tényleg minden lehet, ami a vizsgált tárgy igazolását szolgálja, a popszámoktól kezdve tudós értekezéseken át az utcasarkon hallott pletykáig, a Stoppardról szóló anyagba is sok mindennek illeszkednie kell, hogy Upor László dramaturg és egyetemi tanár, az angolszász színház egyik legavatottabb hazai szakértője könyvének alcíme szerint „fokozatosan közelítsen” az íróhoz.

A *Majdnem véletlen* főcím pedig talán azt a sajátos evolúciót kívánja megragadni, amely Stoppard darabjaiban a leginkább figyelemre méltó: a világ folyásának és az emberi viszonyoknak, körülményeknek a totális képlekenységét, a legtökéletesebb esetlegességet, amely egyszer csak mégis kristálytisztá logikai mintázatokba rendeződik. Vagy legalábbis majdnem. De még a nem véglegesíthető válaszokkal való já-

ték sem pusztá játszadozás Stoppardnál, hanem a végtelen kíváncsiság lecsapódása. Hol szenvedélyes, hol hideg fejjel analizálja esendő hőseit, néhány prototípust variál ezernyi változatban, és dolgozik megszállottan. Imponáló az a drámai életmű, amelyet hetvenhárom éves korára létrehozott. Nem mindegyik műve remekmű, mutat rá Upor, a nagyobb lélegzetű alkotások többnyire ötéves periódusonként kerülnek ki tolla alól, s ezt a különleges ciklikusságot Stoppard kisebb-nagyobb dozzentókkal szinte precízen tartja. De azt se gondoljuk, hogy az öt évek csupán a nagy művek csiszolgatására és érlelésére fordítódnak. Belefér aprómunkának némi forgatókönyvírás vagy csak „sztori-doktorkodás” Hollywoodban, temérdek rádiójáték – köztük olyan nagy volumenű hangjátékok is, melyek a rádiózás történetének egy-egy meghatározó pontját jelentették –, valamint tévéjátékok és *stand-up* jelenetek, kísérleti egyfelvonásosok stb. Ráadásul a műfaji sajátosságok figyelembevételével és maximális kiaknázásával írta mindezt. Na, és az irodalom zászlóshajója? Az epika? A regény? – következhet a kézen fekvő kérdés. Ha ugyanis lehet a világ drámairodalmi panteonjába való emelkedést pofonnal felérő kudarcra kezdeni, akkor az ennél a műfajnál érte Stoppardot. Az irodalmi áttörést 1966-ban várta ugyanis *Lord Malquist and Mr. Moon* (ugye, hogy még csak nem is ismerős?) című regényétől, s csak mellékesen írta meg, ügynöke régebbi ötletét továbbfejlesztve, a *Rosencrantz és Guildenstern halottat*. A regényből hónapok alatt is csak pár száz példány fogyott, a darab viszont azonnal siker lett Edinburghban, Kenneth Tynan, a londoni Nemzeti nagy hatalmú dramaturgja táviratban kérte be a kéziratot, a Royal Shakespeare Company pedig megvásárolta a bemutató jogát. Teljes írói siker – majdnem véletlenül?

Erre a kérdésre szerencsére sem Stoppard, sem pedig Upor nem kínál teljességgel megbízható és egyetemes érvényű választ. Előbbi összefüggésekre hívja fel a figyelmet, és kérdéseket indít el, utóbbi pedig a soraiban érzékelhető rajongás ellenére is képes megfelelő

távolságból vizsgálni a drámaszerzőt. Így érhet egy másik meglepetés, mert Stoppardról valahogy azt lehetett gondolni, hogy teljességgel hiányzik belőle az a düh, amelyet a kortárs angol drámaírás egyik hagyománynak érzünk. Egyrészt kevés hajlandóságot érez a dráma formai bravúrmutatványai iránt, s az idővel való állandó szerkezeti játékaik ellenére is követhetően hagyományos dramaturgiát követ. Másrészt pedig nyilvánosan soha nem vonzódott a társadalomkritika és a politikai állásfoglalás iránt sem. Upor könyvéből viszont kiderül, hogy elkötelezett indulatok munkálnak benne, csak éppen a fontolva haladók táborába tartozik, s megfelelő körültekintéssel vállal szerepet, akár a kelet-európai (elsősorban cseh) demokratizálódási folyamattal, akár az aktuális politikai irányvonalakkal kapcsolatban. A dilemmát meg is fogalmazza *Az igazi* című darabjának történetesen drámaíró hőse: „Hogyan segíthetnék valakin, aki azt hiszi – vagy esetleg csak hiszi, hogy azt hiszi –, hogy a lapszerkesztés cenzúra, a téglahajigálás tüntetés, a panelházépítés ossztársadalmi erőszak, az ordináré ordítózás provokáció, a szónok félbeszakítása pedig maga a szólásszabadság?”

Stoppardban megfér több, különböző alkatú író és számtalan, eltérő fajsúlyú téma, ahogyan megfér benne, mondjuk, a *Brazil* utópisztikus és pesszimista történetének végleges formába öntése a *Szerelmes Shakespeare* kaján stílusbravúrával. Upor a sokféle arcot úgy csoportosítja, hogy rámutasson a témák és karakterek búvópatakszerűen ismétlődő felbukkanására, visszaidézza a főbb tematikákat, s így sikerül az írói folyamatot a maga dinamikus összetettségében bemutatnia; a műveknek nemcsak egymást követő, hanem egymásba is kapaszkodó láncolataként. S teszi mindezt könnyed és elegáns stílusban, olvasmányosan, áttekinthetően. A visszacsatolásokkal együtt is világos az okfejtés; mintha a dramaturg Upor közben tartaná a gondolkodó Upor többirányú közelítéseit. A kolozsvári Koinónia Kiadó szellős és korszerű tipográfiával tölti ki az oldalakat, lábjegyzetek helyett lapszéli szövegecskék egészítik ki, és teszik vizuálisan érdekesebbé a dolgot. A kötet abba a sorozatba illeszkedik, amelyet még a kiadó előző vezetője, a színházi körökben elsősorban drámaíróként ismert Visky András indított útjára, s hálásak lehetünk a Koinóniának, hogy a szériát ebben a kidolgozott formában viszi tovább. A lapokon fel-feltűnedeznek ugyanis Tettamanti Béla fekete-fehér tusrajzai is, melyek egyszerűségük mögül kikandikáló metafizikus tágasságukkal akár egy Stoppard-darab illusztrációi is lehetnének. Nem kézikönyv, hanem kellemes hatású kötet született, melynek keményfedeles borítójáról Stoppard néz ránk derűs, de azért nem felhőtlen tekintettel; mintha azt gondolná, amit Upor László már egy másik, Stoppard drámáit tartalmazó kötet utószavában leírt róla: „újra és újra nekigyürkőzik, eltöpreng, felveti az élet nagy kérdéseit, majd fancsali mosollyal közli, erre bizony, kedves nézőim, nemigen van megoldás – nevéssünk hát.”

Koinónia, Kolozsvár, 2009.

SUMMARY

The issue opens with a bunch of reviews related to the month's novelties. Critics Andrea Tompa, István Ugrai and Balázs Zsedényi, László Zappe, Kornélia Deres, László Sz. Deme, Bálint Kovács, Tamás Tarján, László Kolozsi and Ádám Lénárt express their opinions of *John the Brave* by Pongrác Kacsoh, Jenő Heltai and Károly Bakonyi (Szolnok), Gergely Csiky's classical comedy, *The Proletarian* (at the Jókai Theatre of Komárom-Komarno, Slovakia, and Eger), another play by Csiky, *The Grandmother* (Kaposvár), László Garaczi's *Kid Brader* (Tháalia), Ronald Schimmelpfennig's *Golden Dragon* (Katona József Theatre), Ludmila Ulitzkaya's *Russian Marmalade* (Kecskemét), Vladimir and Oleg Presniakov's *Trousers replaced* (The Chamber), *The Fiery Angel* by Serguei Prokofiev (Debrecen) and Géza Bodolay's adaptation of two comedies by Molière (Szeged).

Polish playwright Dorotea Masłowska wrote *Two Polish Speaking Poor Rumanians*, staged at the Chamber. György Karsai reviews, while critic Georges Baal analyzes the performance with a Frenchman's eye.

Andrea Tompa talked to prolific playwright-director István Tasnádi, and Orsolya Kóvári met Éva Enyedi, leading actress of the Szkéné Company.

We publish an essay by Rumanian critic Iulia Popovici who compares the situation of the so-called „alternative” (or fringe) theatres in our two countries.

Two of our dance critics, Márta Péter and Ákos Török inform the reader of a new program by the Krisztian Gergye Company (*Tricolour Adaptation*) and of a performance by Csaba Horváth with the Forte Company, *Thus Fare Those Who Are Frightened by a Distant, Unknown Voice*.

Theatre history is introduced with Zoltán Imre's essay on the first steps in 1837 of the first permanent Hungarian-speaking theatre in the capital.

World theatre is represented by four authors: Tamás Jászay saw the 45th theatre festival of Maribor, Slovenia, Andrea Rádai visited the festivals of Plzeň and Prague, while Anita Rákóczy saw at Plzeň Hungarian playwright György Spiró's *Quartet* by the State Theatre of Antalya (Turkey), and Noémi Herczog went to Olsztyn, Poland, to see the program of the Demoludy Festival, featuring this time the theatre of Slovakia and the Czech Republic.

We have also a book to recommend: László Sz. Deme introduces László Upor's monography on British author Tom Stoppard.

The month's playtext is László Garaczi's *Kid Brader*, a work also reviewed in the present issue.